

Eredetmondák (mitikus) történelmének nyomában

Hermann Gusztáv Mihály – Orbán Zsolt: Csillagösvény és göröngyös út.

Mítosz és történelem a székelység tudatában.

Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár 2018. 496 old.

Valószínűnek tartom, hogy az olvasó (korra, nemre vagy iskolázottságra való tekintet nélkül) találkozott már a székelyek (mitikus) eredetkérdésével, múltjával és történelmével, hiszen a témakör egyaránt foglalkoztatja a székelyeket és más magyar népcsoportok tagjait is. Számtalan néprajzi leírás, irodalmi alkotás, illetve történelmi mű foglalkozik a témakörrel, és ezek közé illeszkedik Hermann Gusztáv Mihály és Orbán Zsolt történészek 2018-ban megjelent munkája is, melynek előzményeként több, a székelyek múltjával kapcsolatos publikációjuk is megjelent.

A könyv bemutatja a székelyek tudatában élő hun eredetmítosz kezdeti megjelenését és annak a történelem során dokumentált különböző változatait. A műben kronológiai sorrendben, lépésről lépésre követhető nyomon az, ahogyan a székelység szkíta–hun eredettudata a középkori krónikásoknál megfogalmazódik, illetve a különböző történelmi korszakokon keresztül egészen napjainkig tovább él. A székely eredetkérdés és identitásépítés különböző szakaszaiban a szerzők részletesen tárgyalják a mítosz és a történelem viszonyát is. Számos szerző életrajzi adataival, szövegeik pontos idézésével és bemutatásával igyekeznek jobb rálátást biztosítani a megkonstruált történelmi elemekre, és közelebb vinni az olvasót azok megértéséhez.

A kötet nyolc fejezetre tagolódik. Hermann Gusztáv Mihály rögtön az elején megmagyarázza a mítosz fogalmát, illetve beszél az eredetmítoszokról és a mitizálásra való hajlamosságról is, amely – mint kiderül – nem csak az ún. „primitív” kultúrák jellemzője. Az első fejezet egyfajta gondolatébresztő, amely során az olvasó figyelme a mítoszokkal való manipuláció lehetséges veszélyeire terelődik.

A második fejezetben a székelység múltképeinek forrásai kerülnek bemutatásra, 1848-ig. A középkori krónikások közül Kézai Simon *Gestája* az, amely nagyban meghatározza a következő századok magyar és székely identitását. A középkori krónikáknak több változata és másolata is létezett, amelyek terjedésének következtében a hun–székely eredettudat szélesebb körben is ismertté vált. Ezt követően a reneszánsz írók székely eredettörténetét tartalmazó írásait ismerteti Hermann Gusztáv Mihály, hangsúlyozva azt, hogy a székely identitás alakulására nagy hatással voltak azok a történelmi tárgyú művek, amelyek Mátyás korában, udvari környezetben keletkeztek. Werbőczy István az, aki lényegében *törvényyerőre emelete* a székelyek szkíta–hun eredetét, a *Tripartitum*ként is ismert szokásjogi gyűjteménye századokra meghatározta Erdély és Magyarország jogviszonyait. A következő alfejezet ismerteti a jezsuiták álláspontját a magyar és székely eredetkérdésben: köreikben kedvelt volt a történelmi tárgyú hősepikák irodalmi műfaja, illetve a jezsuita iskolai színjátás egyik kedvenc témája is a hun történelem bemutatása volt. Így alig fér kétség ahhoz, hogy a jezsuiták tanítványai abban az időben hun eredettudattal megerősítve hagyták el az iskola padjait. Székelyföldön már a 17. század óta beszélhetünk tankönyvek, didaktikai segédanyagok elterjedéséről és a magyar tantervi szabályozás következtében 1735-től önálló tantárgyként megjelent a történelem is. A történelmi anyagot, amely 6 kis kötetre tagolva jelent meg nemcsak a jezsuita és katolikus iskolák diákjai használták, hanem protestáns felekezetek gimnazistái is. Így az oktatás és a prédikációk által a szkíta–hun–magyar leszármazás tételei egyre inkább beépültek a köztudatba.

Pál Emese (1995) – doktorandus, BBTE, Hungarológiai Doktori Iskola, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár, mesi_pal@yahoo.com

A 18. századra a modern nemzetek születése volt jellemző, melyhez Európa-szerte hozzátartozott a saját történelem létrehozása, megszerkesztése. Ennek kapcsán a kötetből képet kaphatunk arról, hogy a székely mitikus múlt dicsősége érdekében bizonyos egyházi személyek, közéleti szereplők és professzorok adatmanipulációval igyekeztek felkapottabbá tenni műveiket, ám Hermann Gusztáv Mihály szerint nem ítélnéljük el őket ezért, ugyanis a korszak szelleme és erkölce szerint cselekedtek. Szenzációnak számít a *Csíki székely krónika* első példányának megjelenése 1796-ban, melynek hitelességét már felbukkanásakor is többen kétségbe vonták, viszont a szöveg nagyon gyorsan terjedt kéziratként is. Az ezt nyilvánosságra hozó Farkas Nepomuk János plébános állítja, hogy egy 1695-ben keltezett írásról másolta, ami hű másolata egy 1533-ban íródott szövegnek. Az adatmanipulációval gyanúsított munkák következtében olyan szerzők is áldozatokká váltak, akik nem a tudatos megtévesztés szándékával hivatkoztak az előző alkotásokra, hanem jóhiszeműen, tisztességes szándékkal használták fel a korábbi forrásokat. Róluk is olvashatunk ebben a fejezetben.

Az 1830-as évek körül nagy divatja lett az utazásnak, mely során két dologra irányult az utazók figyelme: a múlt-jelen-jövő hármass konstrukciójára, illetve a természetre. Az utazások során beigazolódtott az a feltevés, hogy az erdélyi értelmiségiek már nemcsak jól ismerték a székelység eredetmitosztát, hanem elkezdték keresni azok gyökereit is a néphagyományban. Ennek kapcsán megismerhetjük Daniel G. Scheint, Fogarasi János, Jánosfalvi Sándor István, Kőváry László és August de Gerando leírásait.

Nemzeti alapú irodalmi pezsgés jellemezte a reformkor hazafiságát, a kor írói és költői elkezdtek műveikben a *Csíki székely krónika* által taglalt hőseposzokat ismertetni. A szkíta–hun eredettudat a 18. századi és a 19. század eleji székely közéletben is tovább élt, a kor politikájában meghatározó szerepe volt az eredetmitosz összekapcsolásának a székely rendi szabadságjogokkal, egészen 1848-ig.

A kötet harmadik nagy fejezete az 1849 és 1920 közötti székely történelmi tudatról szól.

1848 után a nyomtatott sajtónak csupán két esz-keze maradt a nemzeti szabadságeszmény közvetítésére: a szépirodalmi alkotások és a turisztikai országismertető kiadványok. Orbán Balázs kiemelt szerepet játszott a hun–székely mítosz folklorizációjában, közösségi tudat szintjén mélyítette el a székelyek eredetmitosztát. A 19. század második felében a hun–székely eredetkérdés a romantikus történetírók fő témája, úgy vélték, hogy az eredetkérdés egy hazafias ügy, azt tagadni pedig hazafiatlan magatartás. A fejezetből megtudhatjuk azt is, hogy a békeidők múltidéző szépirodalmi műveiben egyaránt szerepelt a hun–székely eredettörténet hangsúlyozása. Az osztrák–magyar dualizmus békeévei azonban új kihívások elé állítják a mitikus múltra alapozott székely múlt képviselőit. A fejezetben bemutatásra kerülnek különböző Székelyföldön használt történelem-tankönyvek, melyek közül kiemelkedik az, amit Ujházy László írt, ugyanis említésre sem kerül benne, hogy a hunok a székelyek elődei lennének. Orbán Zsolt és Hermann Gusztáv Mihály közösen írt fejezetéből látható az is, hogy bár a székely nemzet a magyar polgári nemzet része lett a szabadságharc következtében, a székelység folyamatosan megőrizte a sajátos jegyeit. Az 1867-es osztrák–magyar kiegyezést követően minden országos közéleti kérdésben véleményt nyilváníthatnak a székelyek. Közigazgatási ügyekben gyakran hivatkoznak a székelység hun eredetére. A dualizmus kori székelyföldi sajtó is nagy szerepet játszott az identitásformák alakításában. 1867-ben visszaállt a sajtószabadság: országos, helyi, politikai, gazdasági, irodalmi, kulturális ismeretterjesztő lapok sora került ki a nyomdából. Gyakori témává válik a hun leszármazásra való hivatkozás, a székely ősök dicső múltjának emlegetése, példaként állítása a kor emberei számára. Emellett különböző székelyföldi lapokban tudományos viták közlése jelenik meg az eredettörténet kapcsán.

A negyedik fejezet *Háborútól háborúig* címmel rálátást nyújt a kisebbségi sorba került székelyek helyzetére. Megismerhetjük többek között az anyaországtól elszakított székelység tankönyvei körüli problémákat is, hiszen a székely diákok a hun–székely

eredetről az új tankönyvekből már nem, hanem csakis a szülőkötől, nagyszülőkötől, magyar iskolák pedagógusainak szóbeli tanításaiából szerezhettek tudomást. A 19. század második felétől az akadémiaközeli körök állandó vitatémája a székelység eredetkérdése, amely a 20. század eleji, új geopolitikai helyzetben is folytatódik. A Magyarországra költözött akadémiaközeli erdélyi szerzők nincsenek könnyű helyzetben, ugyanis radikális politikai és történelmi nézeteket vallva elvárják a tudósokkal szemben azt, hogy a hun–székely eredetet és folytonosságot terjesszék. A magyarországi székely emigrációnak több radikálisnak mondható lapja is megjelent a két világháború között, de ezek a folyóiratok csak kismértékben jutottak el az erdélyi székelységhez. Egy érdekes jelenségre mutat rá az egyik alfejezet, miszerint az 1918–1940 között összehívott magyar országgyűléseken csak két dokumentált esetben fordult elő a székelyek eredetkérdésének említése.

Az ötödik, a *Visszatérés eufóriája* című fejezetben a társszerzők azt a második bécsi döntést követő időszakot is bemutatják, amikor Székelyföld ismét Magyarország részévé vált. Saját anyanyelvük használata és a cenzúra nélküli sajtó jellemzi a „kicsi magyar világot”. Láthatjuk, hogy az anyaországi lakosság körében is elterjedt a Székelyföld iránti érdeklődés és elindult egy élénk turisztikai mozgalom. Az akadémiai történetírás és a történelmi nagyotmondás a közönség számára már nagyon távol került egymástól ebben a korban. 1940–1944 között minden lehetőséget megragadnak az országgyűléseken részt vevő székelyföldi képviselők, hogy sérelmeiket, panaszait, kéréseiket megfogalmazzák. A második világháború következtében azonban Erdély újra Románia része lesz. A háborút követő években gyorsan megtörtént a kommunista hatalomátvétel Magyarországon is, így 1948 után a székelyek több mint 40 évre eltűnnek a magyar országgyűlések diskurzusaiából.

A *Nincs kérdés – nincs vita* című hatodik fejezetből kiderül, hogy 1989-ig a székely múlt és eredet kutatása miként keltett gyanakvást a kultúrpolitika irányítóinak körében, így a nyomtatásban megjelent szépirodalom is kerülte a székely eredet

témáját a kommunizmus idején. Hermann Gusztáv Mihály 1981-ben végzett felméréséből kiderül, hogy az akkori 9. osztályos székelyföldi fiatalok jobban ismerik a románok (tantervben kötelezően szereplő) történelmét, mint a székelyekét. Pál Judit történész a nyolcvanas évek közepén végzett felmérést egy sepsiszentgyörgyi liceum diákjai körében, és hasonló eredményre jutott: a megkérdezettek 60%-a semmit nem tudott a székelyek eredetéről. Látható, hogy összezavart történelmi tudat jellemzi a kommunizmus korszakát, részben a tankönyvek felületessége, részben pedig a családi környezetben hallott mítoszok összekuszáltságának is köszönhetően.

Egy közelmúltbeli kérdőíves felmérés eredményeit ismerteti a hetedik fejezet (*A jelen vizsgálata*). 1989 után reneszánszát éli a hun–székely–magyar rokonság kérdésével foglalkozó tudományosság és áltudományosság. Ezen fejezet helyzetképet ad arról, hogy hogyan vélekednek az eredetkérdésről, a saját történelmükről a székelyföldi társadalom tagjai. 2000-ben Veres Valér szociológus végzett összetett vizsgálatot az erdélyi magyarok nemzeti identitásáról, melynek eredményeként elmondható, hogy minél iskolázottabbak voltak a megkérdezett egyének, annál kevésbé vallják a mítikus múltat, és az alacsonyabb iskolázottságúak hajlamosabbak a hun származás jelentőségét hangsúlyozni.

A szerzők zárszóban levont következtetése, hogy a *középkorban létezett egy krónikás hagyomány, amely a székely eredetmonda alapját képezi*, és az is tény, hogy a krónikások története korszakról korszakra terjedt, mígnem „néphagyomány” lett belőle. A kötet végén hangsúlyozzák, hogy csak saját kérdéseikre keresték a válaszokat, és nem állt szándékukban az olvasók meggyőzése és „átnevelése”. De tisztában vannak azzal is, hogy a közösségi tudatot érzékenyen érintő vélemények nyilvánossá tétele gyakran járhat veszélyekkel.

Hermann Gusztáv Mihály és Orbán Zsolt a különböző korszakokból fennmaradt írott forrásokat szakszerűen elemzik, és felhívják az olvasók figyelmét azokra a történelmi tényként kezelt érzékeny témákra is, amelyek nem bizonyítottak, és kételkedéseket vonnak maguk után. Régi krónikák,

szépirodalmi művek, különböző politikai beszédek és tankönyvekből származó idézetek teszik érdekessé, szemléletessé a könyvet, és ezeket a lábjegyzetként feltüntetett magyarázatok segítenek értelmezni, az adott kor kontextusába helyezve látni.

A könyv nemcsak történészek, néprajzkutatók, irodalmárok és más szakemberek, illetve politikusok számára, hanem minden, a székelység eredete és történelmi mítoszai iránt érdeklődő műkedvelőnek ajánlott, ugyanis a székel eredet mondáinak mintegy nyolc évszázados, írott forrásokkal jól dokumentált történetét követi végig, a korai eredetmítoszok

megjelenésétől a jelenkorig, a különböző korszakok tankönyveitől a szépirodalomig, a közéleti sajtó és a politika területeire is kitekintve. Mindemellett nagy érdeme, hogy hangsúlyosan felhívja figyelmünket a forráskritika fontosságára is. Ugyanakkor gondolatébresztő is: vajon a mítoszok „gyártása” és a rájuk való hivatkozás általában nem akkor válik-e népszerűvé egy adott etnikum körében, amikor valamiféle válságba kerülnek annak tagjai, és így igyekeznek visszanyúlni a dicső múlt példáihoz?

Pál Emese

Nyergestető, a megmaradás szimbóluma

Dr. Balázs Lajos: Nyergestető, a lelkiismeret ágkeresztes-kopjafás temetője. A nemzeti kegyelet néprajzi földrajza. Gutenberg Kiadó, Csíkszereda 2018. 120 old.

Dr. Balázs Lajos erdélyi magyar néprajzkutatóként az emberi élet sorsfordító eseményeit kutatja. Impozáns életművében külön néprajzi monográfiákba rendezte a születés, a párválasztás, a nemiség és a halál témáját, és tanulmányaiban e nagy témák egy-egy részkeréséről is olvashatunk. A 2018-ban megjelent *Nyergestető, a lelkiismeret ágkeresztes-kopjafás temetője* című új munkája nem a történelemkönyvekben, útleírásokban, szépirodalmi alkotásokban megfogalmazott információkat összegzi az emlékhellyel kapcsolatosan, hanem a közösségi emlékezet korban, térben és időben változó valóságát mutatja be. Azt a valóságot, melyet az adatközlők maguk fogalmaztak meg, és amelyet a mű megjelenése előtt a kutatók még nem tanulmányoztak. A könyvben pontos leírást kapunk arról, hogy a nyergestetői csata mint történelmi esemény hogyan él az emberek tudatában, milyen érzéseket hív elő az emberekben, illetve melyek azok a mozzanatok, melyeket időről időre felelevenít a közösség. A könyv azt is vizsgálja, hogy hogyan alakul a csata emléke a közösség emlékezetében, a közösségi tettekben

korról korra térben és időben, tehát a kötet egyfajta tudati metamorfózis elemzése is. A szerző nem történelmi szemmel, hanem a néprajzkutató eszköztárával élve mutatja meg az 1848–49-es forradalom és szabadságharc 20–21. századi hatását a nemzeti emlékezetre.

Dr. Balázs Lajos kérdései között szerepel az, hogy a Nyergestető-jelenség csupán emlékeztető helyként szolgál-e a magyarságnak, vagy több ennél. A hely egyfajta profán búcsújáró helyé alakult át az idők során. A néprajzos szerző „adatközlői” az ágkeresztesek, a 381 kopjafa és a sírjelek, valamint a történetek, elbeszélések által megidézett szóbeli történelem. Ugyanakkor arra is próbál választ találni, hogy a nyergestetői kopjafaállítás híre kikhez, hogyan és hová jutott el, miért éreznek sokan még ma is belső késztetést arra, hogy kopjafát állítsanak, a csata emlékhelyét látogatók pedig milyen élménnyel térnek haza, mit üzen számukra a hely és mit üzennek a kopjafák. A szerző a Nyergestetőt a nemzeti emlékezés lefoglalt tereként minősíti, melyről évszázadokon át nem lehetett beszélni, és amely nem

Posztuly Tünde (1986) – doktorandusz, BBTE, Hungarológiai Doktori Iskola, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár, posztulytunde@gmail.com